

Suomi on ollut edelläkävijä tieto- ja viestintäteknologian tuotannossa, mutta sen käyttämisessä on vielä paljon parantamisen varaa. Erityisesti kasvukeskusten ulkopuoliset taantuvat alueet ja monet väestöryhmät uhkaavat jäädä tietoyhteiskuntakehityksen ulkopuolelle.

Kari-Pekka Mäki-Lohiluoma johtaa Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Oppivat seutukunnat-projektia.

Tietoyhteiskuntaa etsimässä digikuilun reunalta

Kari-Pekka Mäki-Lohiluoma
Projektijohtaja
Sitra

Yleisessä keskustelussa mielipiteet suomalaisesta tietoyhteiskunnasta ja sen kehittämisestä jakaantuvat voimakkaasti. Tulevaisuuden yhteiskuntapolitiittiset linjaukset näyttävät olevan hämärän peitossa. Nokian ”imussa” olemme paistatelleet viime vuodet tietoyhteiskuntakehityksen mallimaan valokeilassa, mutta kuulumme todellakin kiistattomiin edelläkävijöihin? Kriittisimmät arviot kuvaavat kehitystämme vain pienen sisäpiirin menes-

tykseksi, joka ei ole ulottunut suuriin väestöryhmiin. Varovaisemmatkin asiantuntijat muistuttavat, että voimme menettää edelläkävijän aseman hyvin nopeasti. Oireena tästä on nähty sijoittumisemme julkishallinnon kansainvälisessä eGovernment-kehittyneisyysvertailussa mukana olleiden maiden ns. kakkosryhmään.

Tutkijoiden arvioinneissa ovat herättäneet huolta havainnot, että eri väestöryhmät, esimerkiksi työttömät,

vähän koulutetut ja vanhuksat jäävät sivuun tietoyhteiskunnan kehityksestä. Tätä ilmiötä kuvaavaksi vakiintuneeksi käsitteeksi on muodostunut *digikuilu*, joka jakaa eri alueet ja väestöryhmät tietoyhteiskuntakehityksen voittajiin ja häviäjiin.

Yleisessä keskustelussa on kuitenkin viitattu yllättävän vähän väestöryhmät jakavan digikuilun uhkaan. Keskustelua on pikemmin leimannut vahva akateemisuus, joka selittyy sillä, että tavallinen suomalainen tietää tietoyhteiskuntakehityksestä varsin vähän. Sen ei nähdä kossuttavan ihmisten arkipäivää, eikä sitä siksi pidetä kovinkaan kiinnostavana. Silti käyttöömmä tarjotaan lähes päivittäin uusia insinöörityeiden saavutuksia, jotka muuttavat totuttuja toimintatapojamme lopullisen tuntuiseksi.

Verkkopalveluja on rakennettu teknologiavetoisesti laajakaistahuuassa, mutta usein on unohdettu, että ihmisten käyttäytyminen muuttuu paljon hitaammin. Tietoyhteiskunnan palvelut merkitsevät tavalliselle ihmiselle jotain vain, jos hän tietää niiden tarjoamista uusista mahdollisuuksista. Palvelujen tulee myös olla hänen saavutettavissaan, ja niistä on oltava hänelle jotain hyötyä. Ihan oma haasteensa on tavallisten suomalaisten tietoverkkoja kohtaan tuntemaan luottamuksen kossottaminen näinä *bugbearin* ja *love letterin* aikoina.

Sitra julkaisi vuonna 1998 kansallisen tietoyhteiskuntastrategiansa, jossa nimettiin joitakin keskeisiä kärkihankkeita. Sittemmin nämä kärkihankkeet ovat muuttaneet muotoaan ja laajentuneet toiminnaltaan ja näkökulmaltaan tietoyhteiskuntaa laajasti peilaaviksi teema-alueiksi.

Yksi Sitran alkuperäisen strategian kantavista teema-alueista koski paikallista ja seudullista tietoyhteiskuntakehitystä. Miten rakennetaan globalisoi-

tuneen maailman rinnalle paikallisesti toimiva, ihmisiä palveleva ja heitä yhdistävä tietoverkko? Aihetta lähdettiin pilotoimaan sittemmin paljon julkisuutta saaneessa Oppiva Ylä-Karjala-projektissa (OYK), joka toteutettiin Nurmeken, Juuan ja Valtimon muodostamassa seutukunnassa. Vuoden 2000 alussa päättyneen projektin myönteiset kokemukset antoivat perusteet käynnistää vastaavia hankkeita uusilla alueilla.

Seuraavassa vaiheessa lähdettiin soveltamaan OYK:n kokemuksia ja toimintatapa kahdeksalla uudella alueella eri puolilla Suomea. Alueet valittiin Oppivat Seutukunnat-projektiin (OSKU) siten, että ne edustavat erilaisia toimintaympäristöjä ja väestöryhmiä. Keskeinen tavoite oli löytää selviytymisstrategia kasvukeskusten ulkopuolisille taantuville alueille, joiden lähtökohdat matkalla suomalaisen tietoyhteiskuntaan ovat muita heikot.

Tähän piti pyrkiä etsimällä kahdeksan uuden pilottialueen avulla tietotekniikan uusia paikallisia sovelluksia ja hyödyntämismahdollisuuksia sekä keräämällä kokemuksia paikallisesta verkkotoiminnasta. Tarkoituksena oli rakentaa toimivia, käytännöllisiä ja vilkkaita kansalaisverkkoja sekä välittää niistä saadut kokemukset

muiden alueiden käyttöön. Tavoitteena oli niinkään kyseenalaistaa vallitsevat trendit ja pyrkiä löytämään tietoyhteiskunnan kehittämisen valtaviran taivealueita sekä kartoittaa uusia ilmiöitä. Taulukossa 1 on kuvattu hyvin yleisellä tasolla OSKU-projektin ulottuvuuksia ja taustaoletuksia.

Vuoden 2000 lopussa käynnistynyt projektin toinen vaihe on nyt puolivälissä. Alusta asti painopiste on ollut kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiuksien parantamisessa. Marja-Liisa Viherää¹ mukailen hanke pyrkii luomaan kaikille kansalaisille yhteyden, osaamisen ja motivaation käyttäen hyväkseen tietoyhteiskunnan uusia mahdollisuuksia. Ilmaiset kioskipisteet sekä helppokäyttöinen ja helposti ylläpidettävä paikallisverkko ovat projektin avaintennoja (kuvio 1). Leimaa antavaa juuri onkin paikallisten ratkaisujen korostaminen viestintävalmiuksien luomisessa.

Koulutuspanokset vanhempiin ikäluokkiin

Koulutus on avainasemassa, kun pyritään luomaan eri väestöryhmät kattava paikallinen "kansalaisverkko". OSKUssa tietoyhteiskunnan rakentajina toimivat ns. vertaisoppaat. He ovat alueen työttömistä palkattuja ja erillisen atk-koulutusohjelman läpikäyneitä maallikkoja, jotka eivät välttämättä ole saaneet mitään aikaisem-

Digikuilu jakaa kansalaiset niihin, joilla on osaa-mista ja mahdollisuuksia käyttää tietotekniikkaa ja niihin, joilla näin ei ole.

Taulukko 1. Tietoyhteiskuntakehityksen "valtavirta" vs. Sitran Oppivat Seutukunnat-pilottiprojekti.

VALTAVIRTA		OSKU
Globaali	< = >	Paikallinen
Anonyymi	< = >	Tunnistus
Standardoitu	< = >	Räätälöity/yksilöllinen
Huvi	< = >	Hyöty
Tarjonta	< = >	Kysyntä
Kaupallisuus	< = >	Yhteisöllisyys
Professionaalinen koulutus	< = >	Vertaisopastus
Liittymä osalle väestöä	< = >	Liittymä kaikille

Oppivat seutukunnat pähkinänkuoressa

OSKUn projektialueella asuu 180 000 henkilöä 36:ssa eri kunnassa. Hankkeen budjetti on noin 12 miljoonaa euroa. Projekti käynnistyi syksyllä 2000 ja kestää vuoden 2003 loppuun. OSKUun kuuluu kahdeksan alueprojektia ja kuusi verkkosisältöjen kehittämisprojektia. Alueprojektit ovat Pohjois-Lappi, Kainuu, PiiSavo, ePäijänne, Kehä5 (Itä-Uusimaa), Nettimaunula (Helsinki), Itä-Turku ja Turunmaan saaristo. Sisältöprojekteihin kuuluvat JUHA (Julkisen hallinnon verkkopalveluiden kehittämisprojekti), Vilma (Mannerheimin Lastensuojeluliiton koordinoima kolmannen sektorin verkkoviestintään keskittyvä projekti), pk-yrittäjien it-polkuja kartoittava asukaspalvelukeskus-projekti ePäijänteen alueella, LIMPPU (Kehä 5:n seurakuntien viestintää sekä verkon kautta tapahtuvia palveluita kehittävä hanke), MATKA (Maahanmuuttajien tietoyhteiskuntataitojen kehittämisprojekti Itä-Turussa) ja Maunulan Kotikirkko-projekti, joka toteutetaan yhteistyössä Helsingin seurakuntayhtymän kanssa. Lisäksi projektiin liittyy laajaa arviointi- ja tutkimustoimintaa. Yhteystiedot, alustavat kokemukset ja tutkimustiedot löytyvät projektin verkkosivulta www.oskut.fi.

paa it-koulutusta. Heidän tehtävänä on houkutellessa ja opastaa seutukunnan väestöä käyttämään verkkopalveluja, sähköpostia ja parhaimmillaan tuottamaan itse sisältöjä paikalliseen verkkoon.

Vaikka Pohjolan ja Kiiskan tutkimuksen² mukaan käyttökustannukset selittävät koulutusta paremmin internetin käyttöä, niin projektin tulokset tukevat vahvasti myös Tilastokeskuksen tutkijoiden päätelmiä siitä, että missä tietokoneita oli ylipäättään kokeiltu³, siellä tietokoneen käyttö oli useammin myös säännöllisintä. Ensimmäisen askeleen ottaminen tiedon valtateille näyttäisi olevan suuri haaste erityisesti ikääntyneelle väestölle. Kerran mukaan houkuteltu jää usein myös pysyväksi käyttäjäksi. Tilanne on päinvastainen nuoremmassa ikä-

luokissa, joissa suhteellisesti suurempi osuus on verkkojen satunnaiskäyttäjiä ja kiinnostus painottuu enemmän pelaamiseen.

Sukupolvien välinen digikuilu on todellinen haaste koko yhteiskunnalle. Tilastokeskuksen tutkimuksessa tämä konkretisoituu selvinä lukuina. Tietokonetta oli käyttänyt yli 90 prosenttia alle 45-vuotiaista mutta 45 vuotta täytäneistä vain vähän yli puolet. Tulosten perusteella on hyvin selvää, että yhteiskunnan yhteiset panokset kannattaa koulutuksessa suunnata nimenomaan vanhempiin ikäluokkiin.

Koulutus ja nettikioskit kehityksen moottoreina

OSKU-projekti pyrkii hyödyntämään toiminnassaan sosiaalisia verkostoja. Vertaisoppaat tuntevat alueen väestön ja organisaatiot. He suunnittelevat koulutuksen ryhmien mukaan ja pyrkivät aktiivisesti löytämään uusia yh-

teisöjä mukaan koulutukseen. Toistaiseksi parhaat kokemukset ovat koulutuksesta, joka kytketään osaksi olemassa olevaa toimintaa. Hyvä esimerkki on urheiluseuran johtokunta, joka saa kuukausikokouksen yhteydessä opastusta myös tietokoneen käytön pe-

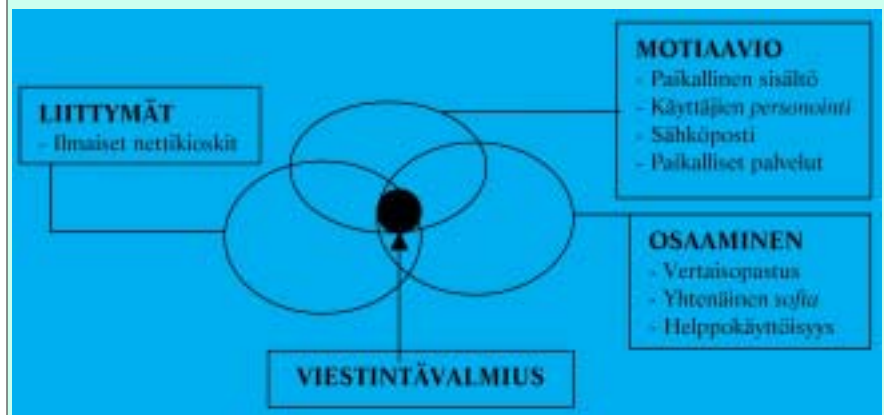
rustaidoissa. Haluttaessa heidät ohjataan rakentamaan ja ylläpitämään seuran verkkosivuja sekä hyödyntämään verkon viestintämahdollisuuksia.

Kotiliittymäkaupan kilpailu käy operaattorien kesken kiivaana. Suuret puhelinoperaattorit myyvät isoin mainosin laajakaistaista internet-

yhteyttä kotitalouksille noin 50 euron kuukausihintaan. Vaikka kotitalouksien tietoliikennekustannukset ovat laskeneet vuosi vuodelta, ovat ne nykyhinnoittelulla monien ulottumattomissa. Projektin yksi keskeinen tavoite on kokeilla, miten ilmainen tai kohtuuhintainen liittymä vaikuttaa eri väestöryhmien käyttäytymiseen. Helsingin Nettimaunulassa taloyhtiöt ovat hankkineet projektin tukemana omin toimin kiin-

Ilmaiset nettikioskit ovat tärkeitä tietoyhteiskunnan palvelukeskuksia erityisesti haja-asutusalueilla.

Kuvio 1. Kansalaisten viestintävalmiuksien edellytykset ja projektin mallit toteuttaa ko. tavoitteita.

Lähde: M-L. Viherä (1999), Ihminen tietoyhteiskunnassa - kansalaisten viestintävalmiudet kansalaisyhteiskunnan mahdollistajana, Turun Kauppakorkeakoulu, Sarja A-1.

Taulukko 2. Pääsääntöisimmän kotona, opiskelupaikalla, työpaikalla tai ilmaispaikassa Internetiä tai sähköpostia käyttävien nuorten (18–26 v.) muut käyttöpaikat.

Käyttää Internetiä ja sähköpostia pääsääntöisimmän	1. tärkein muu paikka	2. tärkein muu paikka	3. tärkein muu paikka
Koti Koulu tai opiskelupaikka Työpaikka Ilmaispaikka	Ilmaispaikka Ilmaispaikka Ilmaispaikka Koulu	Koulu Koti Koti Työ	Työ Työ Koulu Koti

Lähde: P. Kurikka (2002), Kahden kerroksen kännykkäkansaa. Nuorten tietotekniikan käyttö ja asenteet tietoyhteiskuntaa kohtaan Nuorten Suomi 2001 tutkimuksessa, <http://www.sitra.fi/julkaisut/osku1.pdf>.

teän verkkoyhteyden asukkailleen seitsemällä eurolla kuukaudessa.

Muualla on rakennettu yli 200 ilmaisen nettikioskin verkosto, jossa verkkopalveluja voi käyttää projektin aikana ilmaiseksi. Tietokoneet on hankittu yhteistyössä paikallisten kauppiaiden, kuntien tms. toimijoiden kanssa. Projektissa on maksettu vain nettikioskien liikennöintiyhdytykset, ja nettikioskien ylläpitäjät ovat vastanneet muista kustannuksista. Näin haja-asutusalueille kauppojen tms. yhteyteen on pystytty palauttamaan esimerkiksi osa pankkipalveluista ja tehty mahdolliseksi uusien paikallisten verkkopalvelujen käyttö.

Edellä mainittu Tilastokeskuksen tutkimus nostaa esille myös ilmaisten nettikioskien merkityksen oppimisen ja tietokoneen käytön edistämisessä. Hankkeen pilottialueella Ylä-Karjalassa nettikioskien käyttäjiä on enemmän kuin muualla Suomessa. Ilmaisten nettikioskien merkitystä nuorille on korostanut myös Päivi Kurikka⁴ omista arvioinneistaan. Erilaiset ilmaispaikat ovat merkittäviä tietotekniikan käytön mahdollistajia. Vaikka ilmainen nettikioski on ensisijainen verkkopalvelujen käyttöpaikka vain osalle nuoria, on se 18–26-vuotiaiden ikäryhmässä kahden tärkeimmän paikan joukossa (taulukko 2).

Yllättävän monen nuoren kohdalla passiivikäyttö johtui siitä, että käyttöön tarvittavaa tietokonetta ei ollut tai esimerkiksi internetin käyttö oli liian kallista. Nämä nuoret suhtautuvat kuitenkin usein myönteisesti tietoyhteiskuntaan ja ovat siten ”potentiaalisia aktiivikäyttäjiä”. Tämän kaltaisille nuorille tietokoneen käytön mahdollistavien ilmaispaikkojen merkitys on hyvin suuri.

Projektin kokemukset myös muista väestöryhmistä ovat samansuuntaisia.

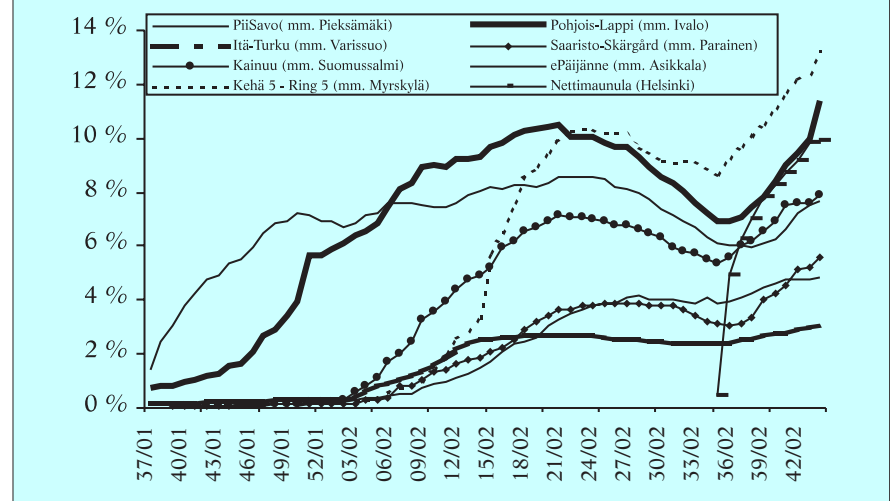
Tietoyhteiskunnasta näyttäisivät syrjäytyvän muita useammin ne, joilla ei ole taloudellisia edellytyksiä hankkia omaa tietokonetta ja verkkoyhteyttä. Mikäli halutaan turvata kaikkien väestöryhmien verkkopalvelut, näyttelevät ilmaiset nettikioskit kehityksessä varmasti merkittävää roolia.

Mitä on opittu?

Nurmeksessa ja sen ympäristökunnissa liittyi kahdessa vuodessa 25 % väestöstä paikallisen kansalaisverkon käyttäjiksi. Neljän toimintavuoden jälkeen käyttäjien määrä on vakiintunut 27–29 prosenttiin. Vaikka kokemukset uusilta pilottialueilta ovat samansuuntaisia, on selvästi havaittavissa, että kehitys kulkee monilta osiltaan eri polkuja OYK:n verrattuna.

Paikallisten ammattiryhmien ja organisaatioiden vastustus on myös yllättänyt tietoyhteiskunnan rakentajat. Uudet mahdollisuudet muuttavat ja uudistavat totuttuja toimintatapoja ja malleja. Muutosvastarinta näyttäisi olevan vahvinta siellä, missä uudet välineet koetaan uhkana eikä uusien mahdollisuuksien luojana. Asenneilmaston muokkaaminen myönteiseksi uusien

Kuvio 2. Kansalaisverkkoon rekisteröityneiden määrä suhteessa asukaslukuun 2001/viikko 37–2002/viikko 42.

Olemme ehkä maailman parhaita kehittämään uutta tieto- ja viestintäteknologiaa, mutta sen hyödyntämisessä sijoitumme kansakuntien kilpailussa keskikastiin. Suomalaisen tietoyhteiskunnan kohtalonkysymys tulee olemaan se, miten laajasti pystymme siirtämään kaikkien kansalaisten arkipäivään uuden teknologian saavutukset, kertoo Kari-Pekka Mäki-Lohiluoma.

välineiden käytölle on aikaa vievä savotta.

Paikallisten tietoyhteiskunnan rakentajien saaminen yhteiseen pöytään suunnittelemaan yhdessä seudullista kansalaisverkkoa vaatii suuria ponnistuksia. Useimmille tietoyhteiskuntakehitys on hieman vieras asia tai se ei kuulu työtehtäviin eikä -vastuuseen. Yleisesti voisi todeta, että seudulliset tietoyhteiskuntahankkeet etenevät parhaiten siellä, missä on jo rakentunut yhteinen seudullinen tai paikallinen näkemys uusien mahdollisuuksien hyödyntämisestä.

Ensimmäiset epäviralliset arvioinnit antavat myös vahvoja viitteitä siitä, että tietoyhteiskuntakehitys etenee eri seuduilla ja eri kunnissa hyvin eri tahtiin

(kuvio). Pohjois-Lapin kehitys ei ole verrannollinen Helsingin lähiöön, vaikka monia samoja piirteitä löytyykään. Asenneilmaston muokkaaminen toiminnalle myönteiseksi voi olla liian suuri haaste osassa Suomea, kun taas toisaalla uuden teknologian suomat mahdollisuudet eivät näytä riittävän kaikkein hurjimpien suunnitelmien toteuttamiseksi.

Kansalaisten tietoyhteiskuntamotivaatioiden tutkimus on jäänyt valitettavan niukalle huomiolle. Tiedämme perin vähän siitä, mikä kansalaisia tietoverkoissa kiinnostaa ja mitkä ovat ne kehityskulut ja prosessit, joilla eri väestöryhmät lähtevät hyödyntämään teknologian uusia mahdollisuuksia.

Toinen yhteinen näköalakohta on verkkojen ylläpitämiseen liittyvät haasteet.

Vaikka projektissa on pystytty turvaamaan kaikille kansalaisille toimiva yhteys ja tietokoneen käyttötaito, näyttää uusien välineiden hyödyntäminen olevan vasta pitkän tien alussa. Jo tässä vaiheessa on selvää, että markkinat eivät toimi näissä kysymyksissä yhteiskunnan kokonaisedun suuntaisesti, vaan tarvitaan yhteiskunnallista näkemystä siitä, miten Suomen teknologian kehittämisen etumatka siirretään myös teknologian hyödyntämisen etumatkaksi.

Tulevaisuudessa tietotekniikkaosaaminen ja mahdollisuudet käyttää tietotekniikkaa ovat avainasemassa, kun verkkojen kautta tarjottavat palvelut ja vaikuttamisen mahdollisuudet lisääntyvät. Tietoyhteiskunnassa on

tärkeää huolehtia siitä, että kaikilla väestöryhmillä on tasavertaiset mahdollisuudet käyttää tietotekniikkaa ja oppia sen hyödyntämiseen tarvittavat taidot.

VIITTEET

¹ M-L. Viherä (1999), Ihminen tietoyhteiskunnassa – kansalaisten viestintävalmiudet kansalaisyhteiskunnan mahdollistajana, Turun Kauppakorkeakoulu, Sarja A-1.

² S. Kiiski & M. Pohjola (2001), Diffusion of the Internet, WIDER Discussion Paper 2001/11

³ J. Nurmela & S. Öörni & R. Nyberg & P. Hokka (2002), Matkalla kansalaisten tietoyhteiskuntaan? – Raportti asukkaiden suhteutumisesta tieto- ja viestintätekniikan käyttöön OSKU-alueilla syksyllä 2001, OSKU Katsauksia 2002/3, <http://www.sitra.fi/Julkaisut/osku2.pdf>.

⁴ P. Kurikka (2002), Kahden kerroksen kännykkäkansaa. Nuorten tietotekniikan käyttö ja asenteet tietoyhteiskuntaa kohtaan Nuorten Suomi 2001 -tutkimuksessa, <http://www.sitra.fi/Julkaisut/osku1.pdf>.